

Kazalo

1	NAPOVEDNA SPREMENLJIVKA JE OPISNA	1
1.1	Opisna napovedna spremenljivka z dvema vrednostma	2
1.2	Opisna napovedna spremenljivka z več kot dvema vrednostma	7
1.3	Hkratno testiranje več parcialnih ničelnih domnev	9
1.4	Osnovna matrika primerjav v <code>lm</code> modelu	11
1.5	Funkcija <code>glht</code>	13
1.6	Vsebinsko določena matrika primerjav v <code>lm</code> modelu	14
2	OPISNA IN ŠTEVILSKA NAPOVEDNA SPREMENLJIVKA	16
2.1	Dve regresijski premici	16
2.1.1	Model brez interakcije	18
2.1.2	Model z interakcijo	24
2.2	Več regresijskih premic	28
2.2.1	Model brez interakcije	28
2.2.2	Model z interakcijo	32
3	VAJE	34
3.1	<code>model.spol</code>	34
3.2	<code>model.razlicne</code>	34
3.3	Pelod	34
3.4	Pljučna kapaciteta	34

1 NAPOVEDNA SPREMENLJIVKA JE OPISNA

V model vključimo napovedno spremenljivko x , ki je opisna/kategorična, recimo, da ima l vrednosti (a_1, a_2, \dots, a_l). Taka spremenljivka podatke na nek način deli v l skupin. V model jo vključimo tako, da na podlegi njenih vrednosti naredimo $l - 1$ regresorjev, ki so umetne spremenljivke z vrednostmi 0 in 1 (*dummy variables*). Označimo jih z w_j , $j = 1, \dots, l - 1$.

$$w_1 = \begin{cases} 0, & x_i = a_1 \\ 1, & x_i = a_2 \\ 0, & x_i = a_3 \\ 0, & x_i = a_l \end{cases}$$

in

$$w_{l-1} = \begin{cases} 0, & x_i = a_1 \\ 0, & x_i = a_2 \\ 0, & x_i = a_3 \\ 1, & x_i = a_l \end{cases}$$

Tak model ima l parametrov $\beta_0, \dots, \beta_{l-1}$. Ena od vrednosti opisne spremenljivke x ima vlogo referenčne vrednosti, običajno je to a_1 . Z modelom ocenjujemo povprečje odzivne spremenljivke pri referenčni vrednosti opisne napovedne spremenljivke a_1 , $\beta_0 = \mu_{a_1}$ ter $l - 1$ razlik med povprečji j -te skupine in referenčne skupine: $\beta_{j-1} = \mu_{a_j} - \mu_{a_1}$, $j = 2, \dots, l$.

Model zapišemo

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 w_{1i} + \beta_2 w_{2i} + \dots + \beta_l w_{(l-1)i} + \varepsilon_i, \quad (3)$$

kar pomeni, da je pričakovana vrednost $E(y_i)$ enaka:

$$\mathbb{E}(y_i) = \begin{cases} \beta_0, & x_i = a_1 \\ \beta_0 + \beta_1, & x_i = a_2 \\ \dots & \\ \beta_0 + \beta_{l-1}, & x_i = a_l. \end{cases}$$

Parameter modela β_0 je torej povprečje odzivne spremenljivke za referenčno vrednost a_1 , μ_{a_1} ; β_1 je razlika povprečja odzivne spremenljivke pri vrednosti a_2 in povprečja pri vrednosti a_1 , $\mu_{a_2} - \mu_{a_1}$, ..., β_{l-1} je razlika $\mu_{a_l} - \mu_{a_1}$.

1.1 Opisna napovedna spremenljivka z dvema vrednostma

Če ima opisna napovedna spremenljivka x dve vrednosti (a_1, a_2) , $l = 2$, in je a_1 referenčna vrednost, se v model vključi eno umetno spremenljivko $w_1 = (w_{11}, w_{12}, \dots, w_{1n})$, tako da velja:

$$w_{1i} = \begin{cases} 0, & x_i = a_1 \\ 1, & x_i = a_2. \end{cases}$$

Model zapišemo

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 w_{1i} + \varepsilon_i, \quad (6)$$

kar pomeni, da je pričakovana vrednost:

$$\mathbb{E}(y_i) = \begin{cases} \beta_0, & x_i = a_1 \\ \beta_0 + \beta_1, & x_i = a_2. \end{cases}$$

Parameter modela β_0 je povprečje odzivne spremenljivke za referenčno vrednost a , μ_{a_1} ; β_1 je razlika

povprečja odzivne spremenljivke pri vrednosti a_2 in povprečja odzivne spremenljivke pri vrednosti a_1 , $\mu_{a_2} - \mu_{a_1}$. V okviru inference linearnega modela v tem primeru testiramo ničelni domnevi

$$H_0 : \beta_0 = \mu_{a_1} = \beta$$

in

$$H_0 : \beta_1 = \mu_{a_2} - \mu_{a_1} = \delta.$$

Primer: vpliv spola na povprečen SKT

```
> tlak<-read.table(file="SKT.txt", header = TRUE, stringsAsFactors = TRUE)
> str(tlak)

'data.frame':      69 obs. of  3 variables:
 $ spol   : Factor w/ 2 levels "m","z": 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 ...
 $ SKT    : int   158 185 152 159 176 156 184 138 172 168 ...
 $ starost: int    41 60 41 47 66 47 68 43 68 57 ...
```

Za razumevanje nadaljnjih izpisov je pomembno, da vemo, v kakšnem vrstnem redu so v analizi urejene vrednosti opisne spremenljivke. Opisna spremenljivka za tako analizo mora biti vrste **factor**, njene vrednosti so urejene po angleški abecedi.

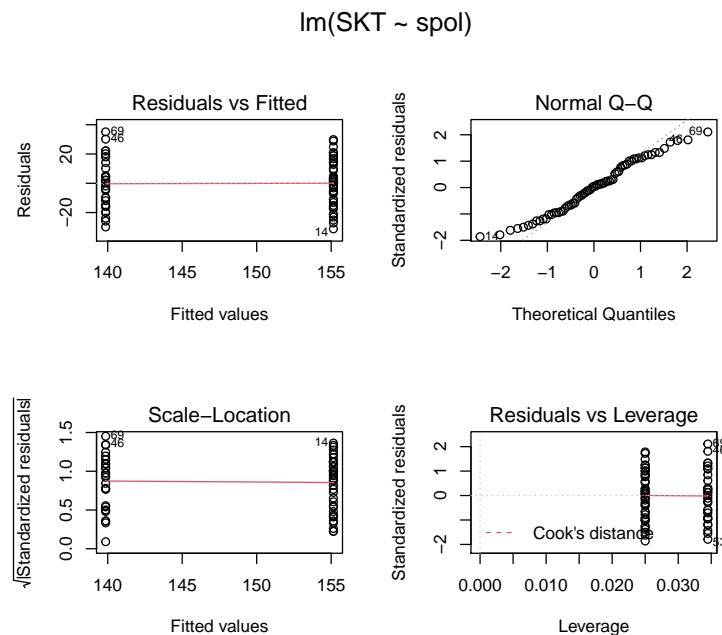
```
> levels(tlak$spol)
```

```
[1] "m" "z"
```

Za spremenljivko `spol` je referenčna vrednost `m`.

Zanima nas vpliv spola na SKT. Ali je povprečni SKT po spolu enak? Slika 1 prikazuje porazdelitev SKT po spolu.

	(Intercept)	spolz
38	1	0
39	1	0
40	1	0
41	1	1
42	1	1

Slika 2: Grafični prikaz ostankov za `model.spolz`

Slika ostankov (Slika 2) kaže, da je predpostavka o konstantni varianci izpolnjena. Tu primerjamo varianci napovedne spremenljivke v dveh skupinah. Da je variabilnost SKT pri moških in pri ženskah približno enaka, prikazuje tudi Slika 1. Porazdelitev ostankov v repih nekoliko odstopa od normalne porazdelitve, vendar ne toliko, da bi morali ukrepati.

```
> summary(model.spolz)$coeff
```

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	155.15000	2.682346	57.841156	6.406345e-59
spolz	-15.28793	4.137522	-3.694948	4.445916e-04

```
> summary(model.spolz)$r.squared
```

```
[1] 0.1692771
```

Povprečje pri moških (**Intercept**) je 155.2 mm in je statistično značilno različno od 0 ($p < 0.0001$), testiranje te ničelne domneve je vsebinsko nesmiselno. Ženske imajo za 15.3 mm nižji povprečen

SKT, razlika med povprečnima SKT pri moških in pri ženskah je statistično značilna ($p = 0.0004$). spol pojasni 17.0 % variabilnosti SKT, standardna napaka regresije je 16.96 mm.

Intervali zaupanja za parametre modela so:

	2.5 %	97.5 %
(Intercept)	149.79601	160.503985
spolz	-23.54646	-7.029402

Pri 95 % zaupanju je povprečni SKT pri moških med 149.8 mm in 160.5 mm, moški imajo od 7.0 mm do 23.5 mm višji povprečni SKT kot ženske.

t-test za primerjavo dveh povprečij

Standardno se tako primerjavo izvede s t -testom. Predpostavke tega testa so: imamo dva neodvisna vzorca, v katerih analiziramo slučajno spremenljivko y , ki je v prvi populaciji porazdeljena $N(\mu_1, \sigma^2)$, v drugi populaciji pa $N(\mu_2, \sigma^2)$; varianci obeh normalnih porazdelitev sta enaki. Zanima nas, ali sta povprečni vrednosti spremenljivke y v obeh populacijah enaki.

Ničelna in alternativna domneva, ki nas zanimata, se izražata z razliko med povprečjema μ_1 in μ_2 , to je $\delta = \mu_1 - \mu_2$:

$H_0: \mu_1 = \mu_2$ ali $\delta = \mu_1 - \mu_2 = 0$.

$H_1: \mu_1 \neq \mu_2$ ali $\delta = \mu_1 - \mu_2 \neq 0$.

```
> t.test(SKT~spolz, alternative='two.sided', conf.level=.95, var.equal=TRUE,
+ data=tlak)
```

Two Sample t-test

```
data: SKT by spol
t = 3.6949, df = 67, p-value = 0.0004446
alternative hypothesis: true difference in means is not equal to 0
95 percent confidence interval:
 7.029402 23.546460
sample estimates:
mean in group m mean in group z
155.1500      139.8621
```

Opomba: z argumentom `var.equal=TRUE` v funkciji `t.test` se izvede standardni t -test, ki predpostavlja enakost varianc po spolu. Welchov test je izpeljanka t -testa, ki ne predpostavlja enakosti varianc.

Primerjajte rezultate t -testa z rezultati `lm` modela. kaj je v `lm` modelu dodano?

1.2 Opisna napovedna spremenljivka z več kot dvema vrednostma

Če ima opisna spremenljivka x tri vrednosti (a_1, a_2, a_3) , $l = 3$, z `lm` modelom izračunamo povprečje odzivne spremenljivke za referenčno skupino a_1 in ga primerjamo s povprečjema odzivne spremenljivke za ostali dve skupini. V tem primeru imamo v `lm` modelu dve umetni spremenljivki w_1 in w_2 :

$$w_{1i} = \begin{cases} 0, & x_i = a_1 \\ 1, & x_i = a_2 \\ 0, & x_i = a_3 \end{cases}$$

in

$$w_{2i} = \begin{cases} 0, & x_i = a_1 \\ 0, & x_i = a_2 \\ 1, & x_i = a_3. \end{cases}$$

Model zapišemo

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 w_{1i} + \beta_2 w_{2i} + \varepsilon_i, \quad (10)$$

kar pomeni, da je pričakovana vrednost $E(y_i)$ enaka:

$$E(y_i) = \begin{cases} \beta_0, & x_i = a_1 \\ \beta_0 + \beta_1, & x_i = a_2 \\ \beta_0 + \beta_2, & x_i = a_3. \end{cases}$$

Parameter modela β_0 je povprečje odzivne spremenljivke za referenčno vrednost a_1 , μ_{a_1} ; β_1 je razlika povprečja odzivne spremenljivke pri vrednosti a_2 in povprečja pri vrednosti a_1 , $\mu_{a_2} - \mu_{a_1}$; β_2 je razlika $\mu_{a_3} - \mu_{a_1}$.

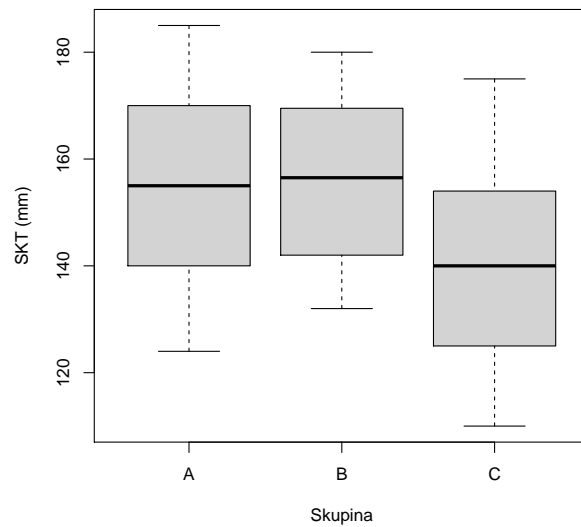
Primer: za podatke SKT dodamo izmišljeno spremenljivko `skupina` s tremi ravnmi A, B in C. V skupini A je prva polovica moških, v skupini B je druga polovica moških, v skupini C pa so ženske.

```
> tlak$skupina<-factor(rep(c("A", "B", "C"), times=c(20,20,29)))
> tlak$skupina

[1] A A A A A A A A A A A A A A A A A A A B B B B B B B B B B B B B
[39] B B C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
Levels: A B C

> tapply(tlak$SKT, tlak$skupina, mean, na.rm=TRUE)

      A      B      C
154.8500 155.4500 139.8621
```


Slika 3: SKT v odvisnosti od skupina

Uporabimo funkcijo `lm` in ocenimo tri parametre modela:

```
> model.vec<-lm(SKT~skupina, data=tlak)
> X<-model.matrix(model.vec)
> X[18:23,]
```

	(Intercept)	skupinaB	skupinaC
18	1	0	0
19	1	0	0
20	1	0	0
21	1	1	0
22	1	1	0
23	1	1	0

```
> X[38:43,]
```

	(Intercept)	skupinaB	skupinaC
38	1	1	0
39	1	1	0
40	1	1	0
41	1	0	1
42	1	0	1
43	1	0	1

Ker je v model dejansko vključena ena napovedna spremenljivka s tremi vrednostmi, na podlagi katere naredimo dve umetni spremenljivki, moramo statistično značilnost vpliva te spremenljivke najprej preveriti z F -testom, ki ga najdemo v tretjem delu povzetka modela, celotno tabelo analize

variance pa naredimo z ukazom `anova`. Preverjamo ničelno domnevo

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = 0.$$

```
> anova(model.vec)
```

Analysis of Variance Table

Response: SKT

	Df	Sum Sq	Mean Sq	F value	Pr(>F)
skupina	2	3932.8	1966.41	6.7319	0.002185 **
Residuals	66	19278.9	292.11		

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

To ničelno domnevo zavrnamo, kar pomeni, da ima smisel pogledati rezultate v povzetku modela.

V praksi se lahko zgodi, da ničelno domnevo $H_0 : \beta_1 = \beta_2 = 0$ obdržimo, rezultati v povzetku modela pa dajejo statistično značilne razlike med povprečji. Takih rezultatov ne smemo upoštevati kot statistično značilne.

```
> summary(model.vec)$coeff
```

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	154.85000	3.821683	40.518794	2.363652e-48
skupinaB	0.60000	5.404676	0.111015	9.119414e-01
skupinaC	-14.98793	4.967682	-3.017088	3.622919e-03

Ničelne domneve v povzetku `lm` modela so:

$$H_0: \beta_0 = \mu_A = 0, \quad H_0: \beta_1 = \mu_B - \mu_A = 0 \quad \text{in} \quad H_0: \beta_2 = \mu_C - \mu_A = 0.$$

V povzetku `lm` modela so te domneve testirane z navadnim t -testom, ki ne upošteva hkratnosti primerjav, zato so izračunane p -vrednosti le informativne. V nadaljevanju bomo spoznali, kako v testiranju domnev upoštevamo hkratnost primerjav.

1.3 Hkratno testiranje več parcialnih ničelnih domnev

Če je namen linearnega modela testiranje več domnev o parametrih modela hkrati, se soočamo s težavo hkratnega testiranja več domnev na podlagi istih podatkov, kar lahko privede do napačnih zaključkov o statistično značilnem vplivu izbranih spremenljivk (*false positive rate*). V nadaljevanju predstavljamo teorijo, ki omogoča hkratno testiranje več domnev na podlagi multivariatne t -porazdelitve.

Parcialno ničelno domnevo definiramo na podlagi linearne kombinacije $k + 1$ parametrov β :

$$H_0 : \mathbf{c}_j^T \beta = \delta, \tag{12}$$

\mathbf{c}_j so koeficienti linearne kombinacije zapisani v vektor dimenzije $k + 1$, δ je vrednost desne strani

ničelne domneve, ki je največkrat enaka 0. Pri testiranju parcialne ničelne domneve $H_0 : \beta_0 = 0$ ima vektor \mathbf{c}_0 samo eno vrednost različno od 0: $\mathbf{c}_0 = (1, 0, \dots, 0)$, pri $H_0 : \beta_1 = 0$ je od nič različna druga komponenta vektorja: $\mathbf{c}_1 = (0, 1, 0, \dots, 0)$, ...

Z ničelnimi domnevami določimo vsebinske primerjave med parametri modela. Število vsebinsko zanimivih ničelnih domnev je ponavadi več kot 1. Če hkrati testiramo m ničelnih domnev, jih zapišemo v sistem ničelnih domnev:

$$H_{0j} : \mathbf{c}_j^T \boldsymbol{\beta} = \delta_j, \quad j = 1, \dots, m. \quad (13)$$

Izračunamo m testih statistik

$$t_j = \frac{\mathbf{c}_j^T \mathbf{b} - \delta_j}{\hat{\sigma} \sqrt{\mathbf{c}_j^T (\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{c}_j}}. \quad (14)$$

V števcu (14) je ocena vrednosti primerjave, ki jo določa ničelna domneva, v imenovalcu pa njena standardna napaka.

V osnovnem povzetku \mathbf{lm} modela dobimo hkrati preverjenih $k + 1$ parcialnih ničelnih domnev na podlagi t -statistik, kjer pri izračunu p -vrednosti hkratnost primerjav ni upoštevana, zato pravimo, da so te p -vrednosti zgolj informativne. V splošnem lahko na podlagi \mathbf{lm} modela testiramo tudi sestavljene domneve, ki vključujejo več parametrov hkrati.

Pri hkratnem testiranju m ničelnih domnev upoštevamo, da je ničelna porazdelitev testnih statistik $\mathbf{t} = (t_1, \dots, t_m)$ **multivariatna t -porazdelitev** oziroma asimptotsko, ko so stopinje prostosti ostanka $n - k - 1$ velike, **multivariatna normalna porazdelitev**. Obliko te porazdelitve določajo stopinje prostosti ostanka modela ($df_{residual}$) in korelacijska matrika t_j -statistik \mathbf{R} , ki se izračuna takole:

$$\mathbf{R} = \mathbf{D}^T \mathbf{C}^T (\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{C} \mathbf{D}. \quad (15)$$

V enačbi (15) je \mathbf{D} diagonalna matrika, $\mathbf{D} = \hat{\sigma} \text{diag}(\mathbf{c}_j^T (\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{c}_j)^{-1/2}$, $j = 1, \dots, m$, ki ima na diagonali obratne vrednosti standardnih napak primerjav. Matrika primerjav \mathbf{C} je reda $(k + 1) \times m$, stolpec te matrike vsebuje koeficiente posamezne primerjave; matrika \mathbf{X} je modelska matrika reda $n \times (k + 1)$. Korelacijska matrika \mathbf{R} je reda $m \times m$ in je odvisna od variančno-kovariančne matrike ocen parametrov in od matrike primerjav \mathbf{C} . Pri hkratnem preverjanju več domnev izračunamo p -vrednosti na podlagi multivariatne t -porazdelitve oziroma multivariatne normalne porazdelitve, za kateri najprej ocenimo matriko \mathbf{R} .

Z \mathbf{lm} modelom ocenjujemo $k + 1$ parametrov in testiramo hkratne domneve, da je vsak posamezen parameter modela enak 0. Matrika primerjav \mathbf{C} reda $(k + 1) \times (k + 1)$ in je diagonalna matrika z enkami na diagonali. Domneve, ki vsebujejo samo en parameter, imenujemo enostavne domneve.

1.4 Osnovna matrika primerjav v lm modelu

Nadaljevanje analize odvisnosti zgornjega krvnega tlaka (SKT) od opisne spremenljivke `skupina` (`model.vec`):

```
> summary(model.vec)$coeff
```

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	154.85000	3.821683	40.518794	2.363652e-48
skupinaB	0.60000	5.404676	0.111015	9.119414e-01
skupinaC	-14.98793	4.967682	-3.017088	3.622919e-03

```
> confint(model.vec)
```

	2.5 %	97.5 %
(Intercept)	147.21976	162.480237
skupinaB	-10.19078	11.390785
skupinaC	-24.90623	-5.069635

Ničelne domneve, ki so v povzetku modela, so enostavne. Testirane so z navadnim t -testom, ki ne upošteva hkratnosti primerjav:

$$H_0: \beta_0 = \mu_A = 0, \quad H_0: \beta_1 = \mu_B - \mu_A = 0 \quad \text{in} \quad H_0: \beta_2 = \mu_C - \mu_A = 0.$$

Izračunane p -vrednosti v povzetku modela so zato le informativne.

Za ilustracijo bomo izračunali korelacijsko matriko t -statistik \mathbf{R} (15) za `model.vec`, za katerega smo ocenili tri parametre. Hkratno želimo testirati tri enostavne ničelne domneve $H_0: \beta_j = 0$, $j = 0, \dots, 2$.

```
> b <- coefficients(model.vec)
> k <- length(b)-1
> round(b, 3) # ocene parametrov v lm modelu
```

	skupinaB	skupinaC
(Intercept)	154.850	-14.988

```
> varb<-vcov(model.vec); round(varb, 3) # variančno-kovariančna matrika ocen parametrov
```

	(Intercept)	skupinaB	skupinaC
(Intercept)	14.605	-14.605	-14.605
skupinaB	-14.605	29.211	14.605
skupinaC	-14.605	14.605	24.678

```
> C<-diag(3) # matrika enostavnih primerjav
> rownames(C)<-c("beta0 = 0", "beta1 = 0", "beta2 = 0")
> colnames(C)<-c("c0", "c1", "c2");C
```

```

      c0 c1 c2
beta0 = 0  1  0  0
beta1 = 0  0  1  0
beta2 = 0  0  0  1

> sqrt(diag(C %*% varb %*% t(C))) # vektor ocen standardnih napak ocen parametrov

beta0 = 0 beta1 = 0 beta2 = 0
 3.821683  5.404676  4.967682

> D<-diag(1/sqrt(diag(C %*% varb %*% t(C)))); D

      [,1]      [,2]      [,3]
[1,] 0.2616648 0.000000 0.0000000
[2,] 0.0000000 0.185025 0.0000000
[3,] 0.0000000 0.000000 0.2013011

> t<-D %*% C %*% b; t # t- statistike za 3 ničelne domneve

      [,1]
[1,] 40.518794
[2,]  0.111015
[3,] -3.017088

> R<-D %*% C %*% varb %*% t(C) %*% t(D); R #korelacijska matrika t-statistik

      [,1]      [,2]      [,3]
[1,] 1.0000000 -0.7071068 -0.7693093
[2,] -0.7071068 1.0000000  0.5439838
[3,] -0.7693093  0.5439838 1.0000000

Korelacije med posameznimi  $t$ -statistikami so velike, npr. -0.77, -0.71, kar potrjuje potrebnost izračuna prilagoditve  $p$ -vrednosti za testiranje domnev, ki so testirane v povzetku lm modela. Prilagojene  $p$ -vrednosti izračunamo na podlagi multivariatne  $t$ -porazdelitve s funkcijo pmvt iz paketa mvtnorm.

> n <- length(tlak$SKT)
> df<- n - k - 1; df # stopinje prostosti ostanka

[1] 66

> library(mvtnorm)
> # p-vrednosti izračunane po multivariatni t-porazdelitvi
> # numerična integracija (Genz in Bretz, 2009)
> p.mvt1<-sapply(abs(t),
+               function(x) {1 - pmvt(-rep(x, 3), rep(x, 3),
+               delta=rep(0, 3), corr = R, df = df)})
> round(p.mvt1,4)

[1] 0.0000 0.9985 0.0091

```

Tako izračunane p -vrednosti so za vse tri ničelne domneve hkrati večje kot v povzetku `lm` modela (`model.vec`). Prvo ničelno domnevo zavrnilo ($p < 0.0001$), v tem modelu nima vsebinskega pomena; drugo ničelno domnevo obdržimo ($p = 0.9985$), ni statistično značilne razlike v povprečnem SKT v skupinah A in B; tretjo ničelno domnevo zavrnilo ($p = 0.0091$), kar pomeni, daje povprečni SKT v skupini C statistično značilno različen od povprečnega SKT v skupini A.

1.5 Funkcija `glht`

Funkcija `glht` (*general linear hypotheses testing*) iz paketa `multcomp` (Bretz, Hothorn, Westfall, 2010) izračuna prilagojene p -vrednosti in intervale zaupanja za izbrane primerjave na osnovi multivariatne t -porazdelitve. Funkcija ima dva argumenta, prvi je ime modela, ki je lahko rezultat funkcij `lm`, `gls`, `lme`, `glm` in drugi argument je `linfct` (*linear function*), s katerim definiramo hkratne ničelne domneve oziroma primerjave (matrika primerjav `C`). Za izračun verjetnosti multivariatne t -porazdelitve se uporablja Monte Carlo integracija, kar pomeni, da dobimo vsakič, ko uporabimo to funkcijo na istih podatkih, malo drugačne rezultate. Če popravljamo p -vrednosti, ki so v povzetku modela, argumenta `linfct` ni potrebno posebej definirati.

```
> library(multcomp)
> # popravljene p-vrednosti za lm model
> test.0 <- glht(model.vec)
> summary(test.0)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

```
Fit: lm(formula = SKT ~ skupina, data = tlak)
```

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept) == 0	154.850	3.822	40.519	< 0.001 ***
skupinaB == 0	0.600	5.405	0.111	0.99847
skupinaC == 0	-14.988	4.968	-3.017	0.00834 **

 Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
 (Adjusted p values reported -- single-step method)

```
> confint(test.0)
```

Simultaneous Confidence Intervals

```
Fit: lm(formula = SKT ~ skupina, data = tlak)
```

Quantile = 2.3512
 95% family-wise confidence level

Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
(Intercept) == 0	154.8500	145.8643	163.8357
skupinaB == 0	0.6000	-12.1077	13.3077
skupinaC == 0	-14.9879	-26.6681	-3.3077

Primerjajte osnovne in popravljene p -vrednosti in intervale zaupanja za parametre modela za `model.vec`.

1.6 Vsebinsko določena matrika primerjav v `lm` modelu

V standardnem povzetku linearnega modela smo preverili prvo ničelno domnevo, da je povprečje v skupini A enako 0. Ta nima vsebinskega pomena, po drugi strani pa ne izvemo, ali obstaja statistično značilna razlika v povprečnem SKT med skupinama B in C. Smiselne ničelne domneve za `model.vec` so:

$$H_0: \beta_1 = \mu_B - \mu_A = 0 \quad H_0: \beta_2 = \mu_C - \mu_A = 0 \quad \text{in} \quad H_0: \beta_2 - \beta_1 = \mu_C - \mu_B = 0.$$

Za argument `linfct` funkcije `glht` določimo matriko primerjav, ki ima posamezno primerjavo zapisano v vrstico. Za hkratno testiranje teh treh domnev je matrika primerjav `C1` taka:

```
> C1<-rbind(c(0, 1, 0), c(0, 0, 1), c(0, -1, 1))
> rownames(C1)<-c("mu_B-mu_A", "mu_C-mu_A", "mu_C-mu_B")
> colnames(C1)<-c("beta0", "beta1", "beta2");C1
```

	beta0	beta1	beta2
mu_B-mu_A	0	1	0
mu_C-mu_A	0	0	1
mu_C-mu_B	0	-1	1

```
> test.1<-glht(model.vec,linfct=C1)
> summary(test.1)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

Fit: `lm(formula = SKT ~ skupina, data = tlak)`

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
mu_B-mu_A == 0	0.600	5.405	0.111	0.99322
mu_C-mu_A == 0	-14.988	4.968	-3.017	0.00995 **
mu_C-mu_B == 0	-15.588	4.968	-3.138	0.00715 **

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
(Adjusted p values reported -- single-step method)

```
> confint(test.1)
```

Simultaneous Confidence Intervals

Fit: `lm(formula = SKT ~ skupina, data = tlak)`

Quantile = 2.397

95% family-wise confidence level

Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
mu_B-mu_A == 0	0.6000	-12.3553	13.5553
mu_C-mu_A == 0	-14.9879	-26.8957	-3.0802
mu_C-mu_B == 0	-15.5879	-27.4957	-3.6802

Interpretacija: med skupinama A in B ni statistično značilne razlike med povprečnim SKT ($p = 0.9932$). Povprečni SKT skupine C je statistično značilno različen od povprečnega SKT v skupinah A in B. Pri 95 % zaupanju je povprečni SKT v skupini A od 3.1 mm do 26.9 mm višji kot v skupini C, v skupini B pa od 3.7 mm do 27.5 mm višji kot v skupini C.

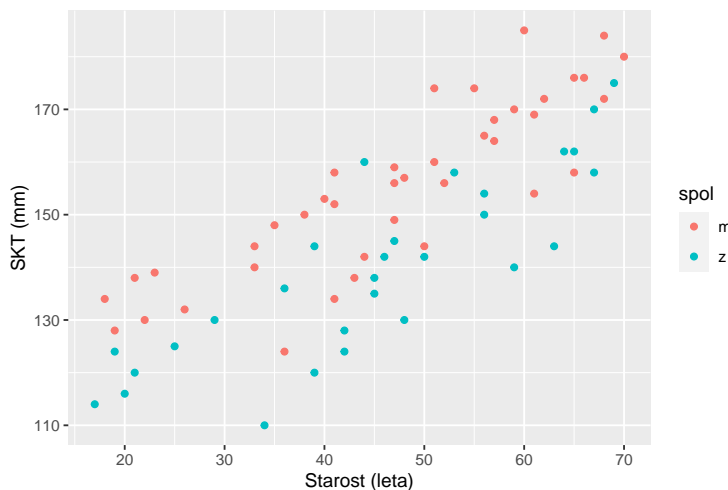
2 OPISNA IN ŠTEVILSKA NAPOVEDNA SPREMENLJIVKA

Na primerih pogledimo `lm` model, ki vključuje eno opisno napovedno spremenljivko in eno številsko napovedno spremenljivko.

2.1 Dve regresijski premici

Zanima nas, kako starost in spol hkrati vplivata na SKT (Slika ??).

```
> library(ggplot2)
> ggplot(data=tlak, aes(x=starost, y=SKT, col=spol)) +
+   geom_point() + xlab("Starost (leta)") + ylab("SKT (mm)")
```


Slika 4: Odvisnost SKT od starosti po spolu, `ggplot()`

SKT je linearno odvisen od starosti, torej lahko uporabimo linearni regresijski model, ki ga geometrijsko predstavljata dve premici. Pogledimo dve varianti, ki prideta v poštev v tem primeru.

Varianta 1: Model brez interakcije

Zanima nas, kako starost in spol vplivata na SKT. V geometrijskem kontekstu gre za dve vzporedni premici (presečišči sta različni, naklona sta enaka).

V tem primeru se v model za spremenljivko `spol` vključi umetno spremenljivko w_i , poleg nje pa še `starost` in ocenjujemo tri parametre modela:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 w_i + \beta_2 \text{starost}_i + \varepsilon_i, \quad (16)$$

kar pomeni, da je pričakovana vrednost $E(y_i)$ enaka:

$$E(y_i) = \begin{cases} \beta_0 + \beta_2 \text{starost}_i, & \text{spol} = m \\ (\beta_0 + \beta_1) + \beta_2 \text{starost}_i, & \text{spol} = z. \end{cases}$$

Parameter modela β_0 predstavlja povprečni SKT moških pri `starost=0`; β_1 je razlika povprečja SKT za ženske in povprečja SKT za moške pri `starost=0` in β_2 je naklon vzporednih premic. Glede na to, da sta premici vzporedni, je razlika povprečja SKT za ženske in povprečja SKT za moške za vse vrednosti spremenljivke `starost` enaka β_1 .

Varianta 2: Model z interakcijo

Zanima nas, kako starost, spol in njuna interakcija vplivajo na SKT. V geometrijskem kontekstu gre za dve različni premici (presečišči sta različni, naklona sta različna).

V tem primeru ocenjujemo štiri parametre modela:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 w_i + \beta_2 \text{starost}_i + \beta_3 \text{starost}_i w_i + \varepsilon_i, \quad (18)$$

kar pomeni, da je pričakovana vrednost $E(y_i)$ enaka:

$$E(y_i) = \begin{cases} \beta_0 + \beta_2 \text{starost}_i, & \text{spol} = m \\ (\beta_0 + \beta_1) + (\beta_2 + \beta_3) \text{starost}_i, & \text{spol} = z. \end{cases}$$

Parameter modela β_0 predstavlja povprečni SKT moških pri `starost=0`; β_1 je razlika povprečja SKT za ženske in povprečja SKT za moške pri `starost=0`; β_2 je naklon premice za moške in β_3 je razlika naklona premice za ženske in naklona premice za moške.

2.1.1 Model brez interakcije

Zanima nas, kako starost in spol vplivata na SKT.

```
> model.vzporedni <- lm(SKT ~ spol + starost, data=tlak)
```

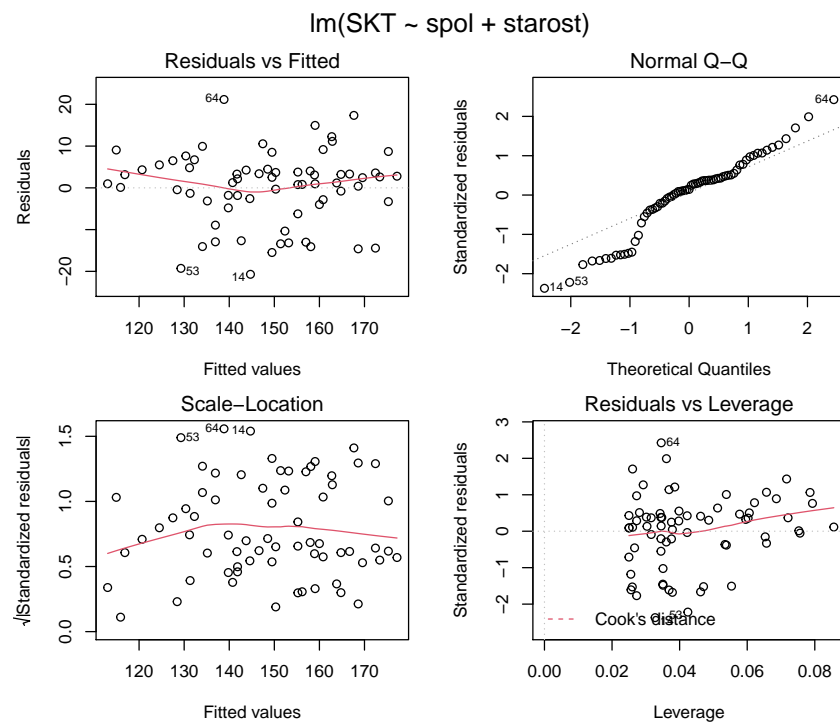
Modelska matrika je v tem primeru reda $n \times 3$, $n = 69$:

```
> X<-model.matrix(model.vzporedni)
> X[18:21,] # za ilustracijo
```

	(Intercept)	spolz	starost
18	1	0	19
19	1	0	22
20	1	0	21
21	1	0	38

```
> X[39:42,]
```

	(Intercept)	spolz	starost
39	1	0	26
40	1	0	61
41	1	1	39
42	1	1	45

Slika 5: Grafični prikaz ostankov za `model.vzporedni`

Slika 5 levo zgoraj je sprejemljiva, desna zgoraj pa je mejno sprejemljiva. Nadaljujemo z analizo.

V modelu `model.vzporedni` se povprečni SKT pri `spol=z` primerja na referenčno skupino `spol=m` pri `starost=0`, poleg tega zadnji parameter ocenjuje spremembo SKT v odvisnosti od `starost`, za katero smo predpostavili, da je enaka pri moških in pri ženskah.

```
> summary(model.vzporedni)
```

Call:

```
lm(formula = SKT ~ spol + starost, data = tlak)
```

Residuals:

Min	1Q	Median	3Q	Max
-20.705	-3.299	1.248	4.325	21.160

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	110.28698	3.63824	30.313	< 2e-16 ***
spolz	-13.51345	2.16932	-6.229	3.7e-08 ***
starost	0.95606	0.07153	13.366	< 2e-16 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 8.878 on 66 degrees of freedom

Multiple R-squared: 0.7759, Adjusted R-squared: 0.7691

F-statistic: 114.2 on 2 and 66 DF, p-value: < 2.2e-16

```
> confint(model.vzporedni)
```

	2.5 %	97.5 %
(Intercept)	103.0230018	117.550959
spolz	-17.8446366	-9.182272
starost	0.8132441	1.098872

$H_0: \beta_0 = \mu_{m(starost=0)} = 0,$

$H_0: \beta_1 = \mu_z|starost - \mu_m|starost = 0,$

$H_0: \beta_2 = naklon = 0.$

S funkcijo `glht` popravimo p -vrednosti in intervale zaupanja za parametre modela zaradi hkratnih primerjav:

```
> test.vzporedni<-glht(model.vzporedni)
```

```
> summary(test.vzporedni)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

Fit: `lm(formula = SKT ~ spol + starost, data = tlak)`

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept) == 0	110.28698	3.63824	30.313	<1e-06 ***
spolz == 0	-13.51345	2.16932	-6.229	<1e-06 ***
starost == 0	0.95606	0.07153	13.366	<1e-06 ***

 Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
 (Adjusted p values reported -- single-step method)

> confint(test.vzporedni)

Simultaneous Confidence Intervals

Fit: lm(formula = SKT ~ spol + starost, data = tlak)

Quantile = 2.3552

95% family-wise confidence level

Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
(Intercept) == 0	110.2870	101.7182	118.8558
spolz == 0	-13.5135	-18.6227	-8.4042
starost == 0	0.9561	0.7876	1.1245

Enačbi vzporednih premic sta:

$$\text{Moški: } \widehat{SKT} = 110.29 + 0.96 \text{ starost.}$$

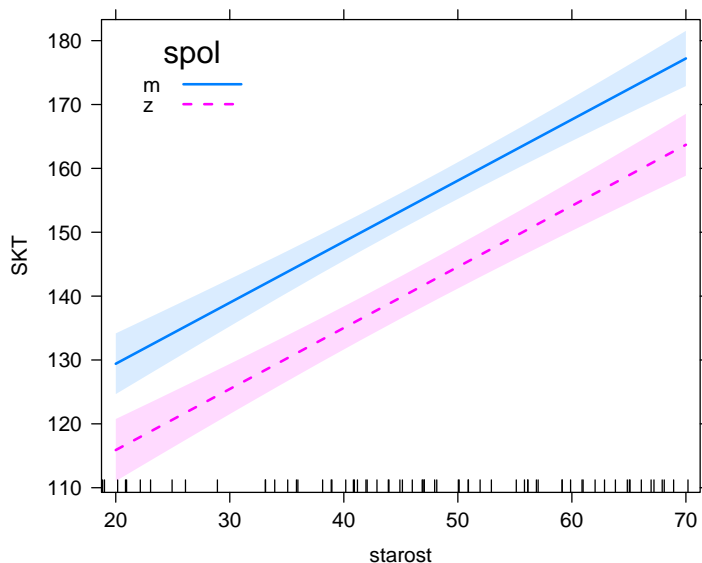
$$\text{Ženske: } \widehat{SKT} = (110.29 + (-13.51)) + 0.96 \text{ starost.}$$

Ta model pojasni 77.6 % variabilnosti SKT. p - vrednosti v povzetku modela so izračunane tako, da se upošteva testiranje več domnev hkrati, kar pa pri majhnem številu ocenjenih parametrov in tako močni statistični značilnosti rezultatov ne spremeni bistveno. Vsebinska interpretacija:

- Povprečni SKT pri starosti 0 za moške je 110.3 mm in je statistično značilno različen od nič ($p < 0.0001$); ta ocena parametra nima vsebinskega pomena.
- Moški imajo pri vseh analiziranih starostih za 13.5 mm večji SKT kot ženske, ta razlika je statistično značilno različna od 0, pripadajoči 95 % interval zaupanja je (8.4 mm, 18.6 mm).
- Če se starost poveča za 10 let se ob upoštevanju spola SKT v povprečju poveča za 9.6 mm, pripadajoči 95 % interval zaupanja je (7.9 mm, 11.2 mm). Velja za moške in ženske.

Grafični prikaz napovedi s 95 % intervali zaupanja za povprečno napoved lahko naredimo s pomočjo funkcije `Effect` iz paketa `effects`:

```
> library(effects)
> plot(Effect(c("starost", "spol"), model.vzporedni),
+      multiline=T, ci.style="bands",
+      key.args=list(x=0.05, y=0.8, corner=c(0,0)),
+      main="", lty=c(1:2))
```


Slika 6: Odvisnost SKT od starosti in spola, premici dobljeni po `model.vzporedni` z 95 % intervali zaupanja za povprečne napovedi

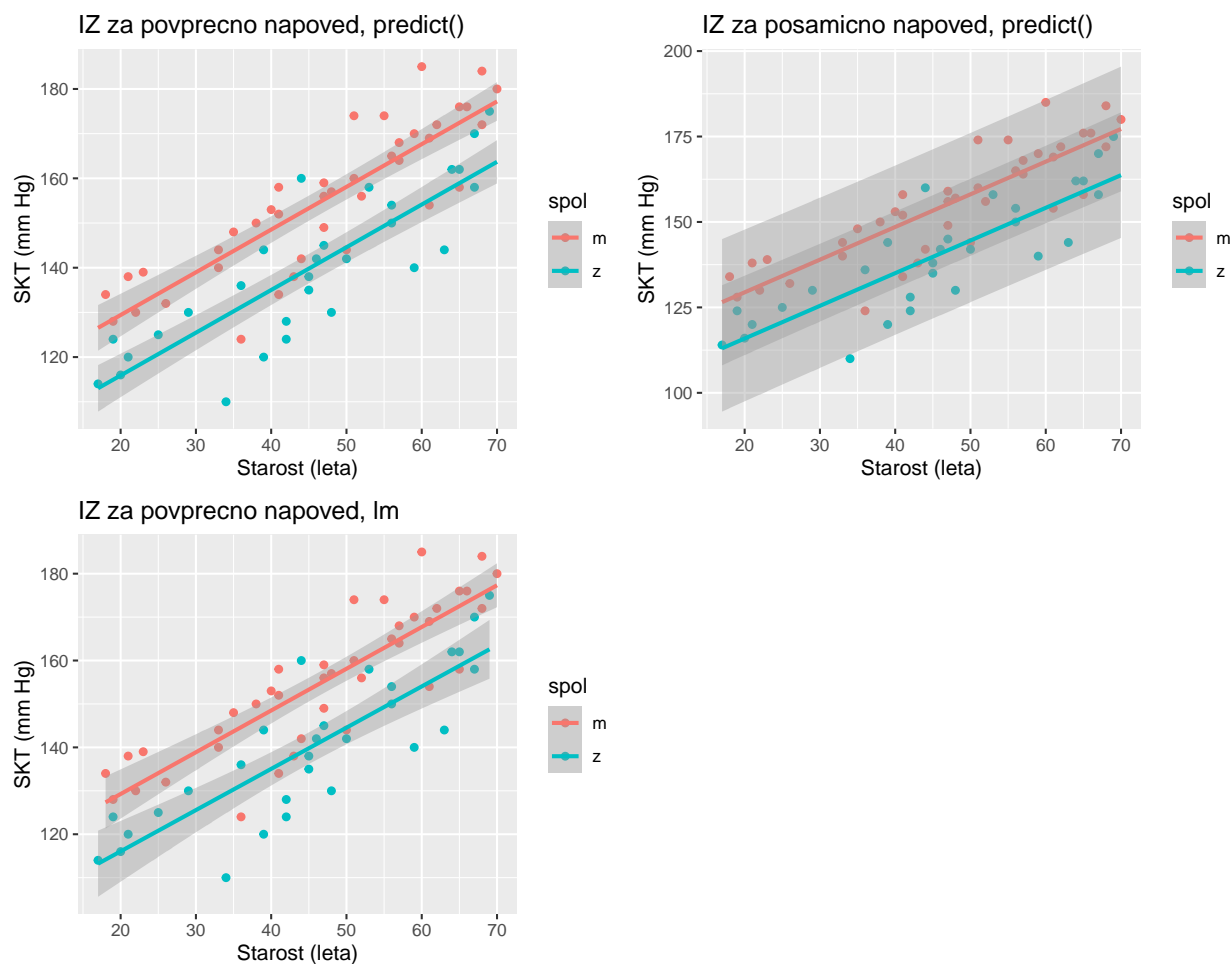
Za grafični prikaz podatkov, napovedi in pripadajočih intervalov zaupanja za povprečne oziroma za posamične napovedi s funkcijo `ggplot()`, moramo za model, ki ima več kot eno napovedno spremenljivko, najprej izračunati napovedi in meje intervalov zaupanja s funkcijo `predict()`.

```
> # napovedi za izbrane vrednosti napovednih spremenljivk starost in spol:
> n1<-max(tlak$starost)- min(tlak$starost)+1
> x <-seq(from=min(tlak$starost), to=max(tlak$starost), by=1)
> nap.x <- data.frame(starost = rep(x, times=2),
+                    spol = rep(c("m","z"), each=n1))
> mod<-model.vzporedni
> # interval zaupanja za povprečno napoved
> conf.int <- cbind(nap.x, predict(mod, nap.x, interval="confidence", level=0.95))
> # interval zaupanja za posamično napoved
> pred.int <- cbind(nap.x, predict(mod, nap.x, interval="prediction", level=0.95))

> library(ggplot2)
> p0 <- ggplot(data=tlak, mapping=aes(x=starost, y=SKT, colour=spol)) +
+   ggtitle("IZ za povprečno napoved, lm") + geom_point() +
+   geom_smooth(method="lm", se=TRUE) +
+   xlab("Starost (leta)") + ylab("SKT (mm Hg)")
```

```
> p1 <- ggplot(conf.int, aes(x = starost, y = fit, col=spol)) +
+   ggtitle("IZ za povprečno napoved, predict()") +
+   geom_point(data = tlak, aes(x = starost, y = SKT, col=spol)) +
+   geom_smooth(data = conf.int, aes(ymin = lwr, ymax = upr), stat = "identity") +
+   xlab("Starost (leta)") + ylab("SKT (mm Hg)")
> p2 <- ggplot(pred.int, aes(x = starost, y = fit, col=spol)) +
+   ggtitle("IZ za posamično napoved, predict()") +
+   geom_point(data = tlak, aes(x = starost, y = SKT, col=spol)) +
+   geom_smooth(data = pred.int, aes(ymin = lwr, ymax = upr), stat = "identity") +
+   xlab("Starost (leta)") + ylab("SKT (mm Hg)")

> library(gridExtra)
> grid.arrange(p1,p2,p0, ncol=2)
```


Slika 7: Odvisnost SKT od starosti in spola, premici dobljeni po model.vzporedni z 95 % intervali zaupanja za povprečno napoved (zgoraj levo); z 95 % intervali zaupanja za posamično napoved (zgoraj desno) in 95 % intervali zaupanja za povprečno napoved, če bi vsako od premic modelirali posebej (levo spodaj)

Opozorimo naj, da vrstni red napovednih spremenljivk v formuli modela določa vrstni red ocenjenih parametrov v povzetku modela. Matriko primerjav sestavimo z upoštevanjem tega vrstnega reda. Če v `model.vzporedni` zamenjamo vrstni red napovednih spremenljivk, je vrstni red ocen parametrov modela tak:

```
> model.vzporedni.a<-lm(SKT~starost+spolz, data=tlak)
> coefficients(model.vzporedni.a)

(Intercept)      starost      spolz
  110.286980    0.956058  -13.513454
```

Model `model.vzporedni` lahko spremenimo tako, da so vsi parametri vsebinsko obrazložljivi. Če želimo, da presečišče ocenjuje povprečje SKT pri vsebinsko izbrani starosti (npr. 50 let), to dosežemo tako, da od vsake vrednosti za starost odštejemo izbrano vrednost. Novo spremenljivko označimo `starost.50`.

```
> tlak$starost.50<-tlak$starost-50
> model.vzporedni.50 <- lm(SKT ~ spol + starost.50, data=tlak)
```

Ničelne domneve, ki se testirajo v povzetku `model.vzporedni.50`, so:

$H_0: \beta_0 = \mu_{m(starost.50=0)} = 0$,
 $H_0: \beta_1 = \mu_z|starost.50 - \mu_m|starost.50 = 0$, to velja za vsako starost,
 $H_0: \beta_2 = naklon = 0$,

```
> test.vzporedni.50<-glht(model.vzporedni.50)
> summary(test.vzporedni.50)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

Fit: `lm(formula = SKT ~ spol + starost.50, data = tlak)`

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept) == 0	158.08988	1.42086	111.264	<1e-07 ***
spolz == 0	-13.51345	2.16932	-6.229	<1e-07 ***
starost.50 == 0	0.95606	0.07153	13.366	<1e-07 ***

 Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
 (Adjusted p values reported -- single-step method)

```
> confint(test.vzporedni.50)
```

Simultaneous Confidence Intervals

Fit: `lm(formula = SKT ~ spol + starost.50, data = tlak)`

```
Quantile = 2.4186
95% family-wise confidence level
```

Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
(Intercept) == 0	158.0899	154.6534	161.5264
spolz == 0	-13.5135	-18.7602	-8.2667
starost.50 == 0	0.9561	0.7831	1.1291

Parameter β_0 ocenjuje povprečni SKT za moške pri starosti 50 let, parameter β_1 ocenjuje razliko med povprečnim SKT žensk in povprečnim SKT moških pri vseh starostih. Ker sta premici vzporedni, je ocena tega parametra enaka kot za `model.vzporedni`. Tudi ocena za naklon ostane ista.

2.1.2 Model z interakcijo

Zanima nas, **kako starost, spol in njuna interakcija vplivajo na SKT**. Za starost bomo upoštevali `starost.50`.

Pri modeliranju vključimo v model `spolz`, `starost.50` in njuno interakcijo `spolz:starost.50`, kar krajše zapišemo `spolz*starost.50`. Zapis `spolz*starost.50` je isti kot zapis `spolz+starost.50+spolz:starost.50`

```
> model.razlicni <- lm(SKT ~ spol*starost.50, data=tlak)
```

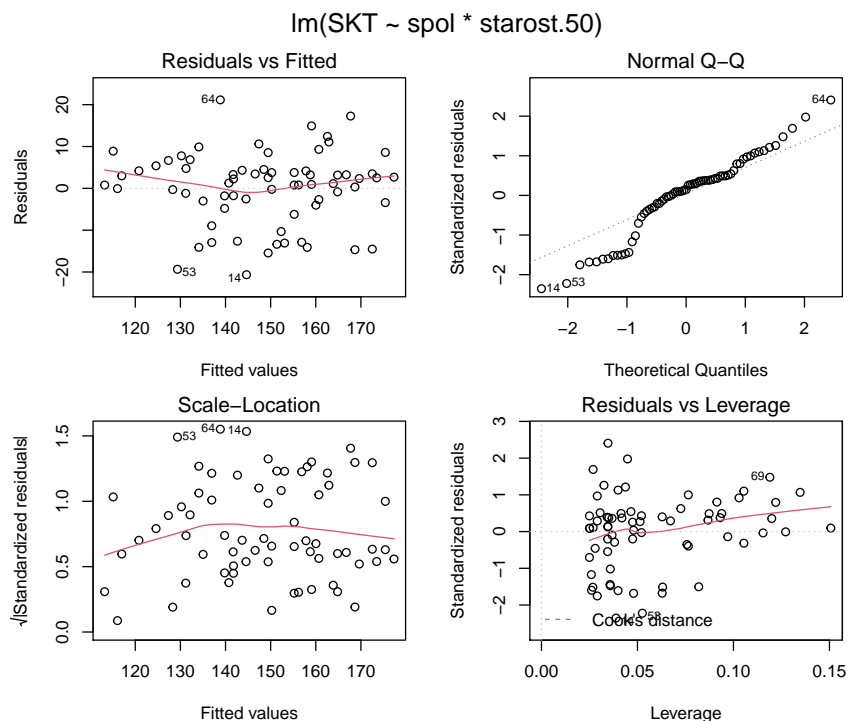
Modelska matrika je reda $n \times 4$, $n = 69$:

```
> X<-model.matrix(model.razlicni)
> X[18:21,]
```

	(Intercept)	spolz	starost.50	spolz:starost.50
18	1	0	-31	0
19	1	0	-28	0
20	1	0	-29	0
21	1	0	-12	0

```
> X[39:42,]
```

	(Intercept)	spolz	starost.50	spolz:starost.50
39	1	0	-24	0
40	1	0	11	0
41	1	1	-11	-11
42	1	1	-5	-5

Slika 8: Grafični prikaz ostankov za model.razlicni

```
> summary(model.razlicni)
```

Call:

```
lm(formula = SKT ~ spol * starost.50, data = tlak)
```

Residuals:

	Min	1Q	Median	3Q	Max
	-20.647	-3.410	1.254	4.314	21.153

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	158.10616	1.44509	109.409	< 2e-16 ***
spolz	-13.56295	2.26598	-5.985	1.03e-07 ***
starost.50	0.96135	0.09632	9.980	9.63e-15 ***
spolz:starost.50	-0.01203	0.14519	-0.083	0.934

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 8.946 on 65 degrees of freedom

Multiple R-squared: 0.7759, Adjusted R-squared: 0.7656

F-statistic: 75.02 on 3 and 65 DF, p-value: < 2.2e-16

Ničelne domneve, ki se testirajo v povzetku model.razlicni, so:

$H_0: \beta_0 = \mu_{m(starost.50=0)} = 0,$
 $H_0: \beta_1 = \mu_z|starost.50 - \mu_m|starost.50 = 0,$
 $H_0: \beta_2 = naklon_m = 0,$
 $H_0: \beta_3 = naklon_z - naklon_m = 0.$

```
> test.razlicni<-glht(model.razlicni)
> summary(test.razlicni)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

Fit: lm(formula = SKT ~ spol * starost.50, data = tlak)

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept) == 0	158.10616	1.44509	109.409	<1e-06 ***
spolz == 0	-13.56295	2.26598	-5.985	<1e-06 ***
starost.50 == 0	0.96135	0.09632	9.980	<1e-06 ***
spolz:starost.50 == 0	-0.01203	0.14519	-0.083	1

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

(Adjusted p values reported -- single-step method)

```
> confint(test.razlicni)
```

Simultaneous Confidence Intervals

Fit: lm(formula = SKT ~ spol * starost.50, data = tlak)

Quantile = 2.5139

95% family-wise confidence level

Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
(Intercept) == 0	158.10616	154.47330	161.73902
spolz == 0	-13.56295	-19.25947	-7.86643
starost.50 == 0	0.96135	0.71920	1.20350
spolz:starost.50 == 0	-0.01203	-0.37704	0.35298

To je model dveh premic, ki imata različno izhodišče in različna naklona. Njuni enačbi sta:

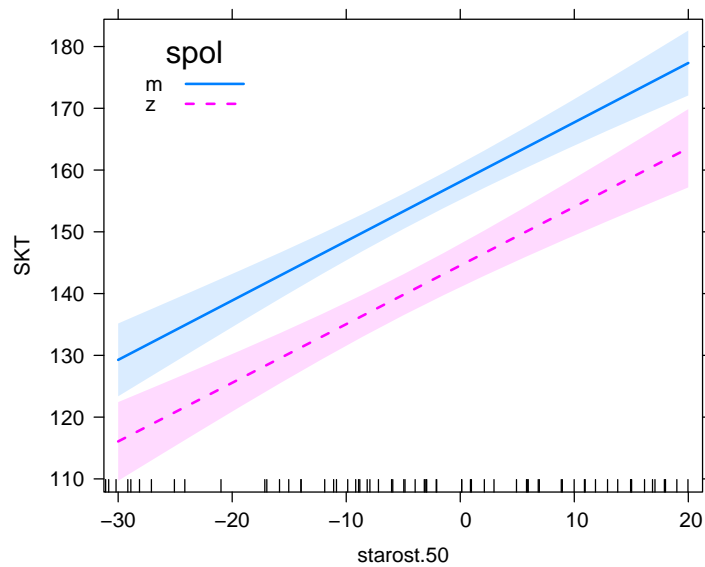
Moški: $\widehat{SKT} = 158.11 + 0.96 \text{ starost.50},$

Ženske: $\widehat{SKT} = (158.11 + (-13.56)) + (0.96 + (-0.01)) \text{ starost.50} = 144.55 + 0.95 \text{ starost.50}.$

Vsebinsko obrazložite rezultate.

Grafični prikaz napovedi za `model.razlicni` je na Sliki 9:

```
> plot(Effect(c("starost.50", "spol"), model.razlicni),  
+      multiline=T, ci.style="bands",  
+      key.args=list(x=0.05, y=0.8, corner=c(0,0)),  
+      main="", lty=c(1:2))
```


Slika 9: Odvisnost SKT od centrirane starosti, spola in njune interakcije, premici dobljeni po `model.razlicni` z intervali zaupanja za povprečne napovedi

2.2 Več regresijskih premic

2.2.1 Model brez interakcije

Analizirajmo model za odvisnost SKT od skupina in starost.50. Uporabimo funkcijo `lm` in ocenimo štiri parametre modela:

```
> model.vzporedne<-lm(SKT~skupina+starost.50, data=tlak)
> X<-model.matrix(model.vzporedne)
> X[18:23,]
```

	(Intercept)	skupinaB	skupinaC	starost.50
18	1	0	0	-31
19	1	0	0	-28
20	1	0	0	-29
21	1	1	0	-12
22	1	1	0	2
23	1	1	0	-9

```
> X[38:43,]
```

	(Intercept)	skupinaB	skupinaC	starost.50
38	1	1	0	-17
39	1	1	0	-24
40	1	1	0	11
41	1	0	1	-11
42	1	0	1	-5
43	1	0	1	-3

V modelu `model.vzporedne` se B in C primerjata na referenčno skupino A pri starosti 50 let, poleg tega zadnji parameter ocenjuje spremembo SKT v odvisnosti od `starost.50`, za katero smo predpostavili, da je enaka v vseh treh skupinah. Z uporabo `glht` hkratno testiramo eno statistično domnevo več kot pri `model.vzporedni`:

$H_0: \beta_0 = \mu_{A(\text{starost.50}=0)} = 0,$
 $H_0: \beta_1 = \mu_{B|\text{starost.50}} - \mu_{A|\text{starost.50}} = 0,$
 $H_0: \beta_2 = \mu_{C|\text{starost.50}} - \mu_{A|\text{starost.50}} = 0,$
 $H_0: \beta_3 = \text{naklon} = 0.$

```
> test.vzporedne<-glht(model.vzporedne)
```

```
> summary(test.vzporedne)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

```
Fit: lm(formula = SKT ~ skupina + starost.50, data = tlak)
```

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept) == 0	156.76955	1.99190	78.703	<1e-04 ***
skupinaB == 0	2.66352	2.81389	0.947	0.739
skupinaC == 0	-12.17480	2.59103	-4.699	<1e-04 ***
starost.50 == 0	0.95978	0.07169	13.387	<1e-04 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
(Adjusted p values reported -- single-step method)

```
> confint(test.vzporedne)
```

Simultaneous Confidence Intervals

```
Fit: lm(formula = SKT ~ skupina + starost.50, data = tlak)
```

Quantile = 2.4991

95% family-wise confidence level

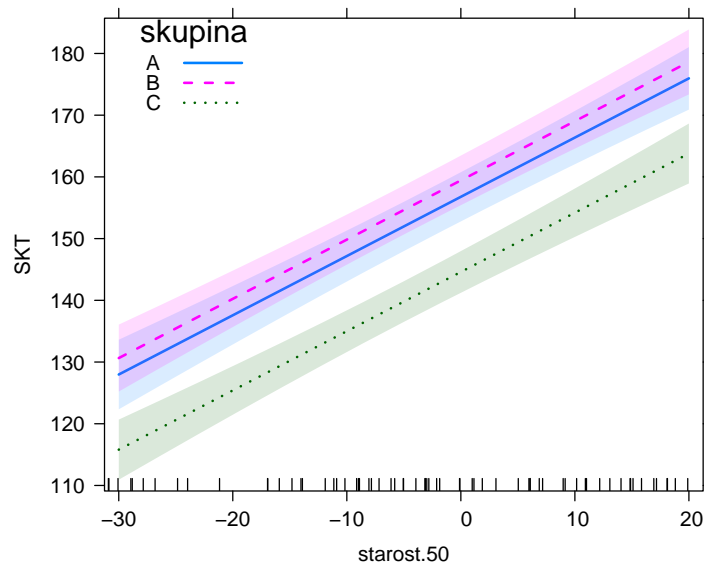
Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
(Intercept) == 0	156.7696	151.7916	161.7476
skupinaB == 0	2.6635	-4.3687	9.6958
skupinaC == 0	-12.1748	-18.6501	-5.6995
starost.50 == 0	0.9598	0.7806	1.1389

Ker smo z modelom predpostavili, da je odvisnost SKT od `starost.50` za vse tri skupine enaka, lahko interpretacijo ničelnih domnev o presečiščih razširimo na katerokoli analizirano vrednost spremenljivke `starost.50` na analiziranem intervalu. Torej, pri katerikoli vrednosti spremenljivke `starost.50` je povprečen SKT v skupini C statistično značilno nižji od povprečnega SKT v skupini A ($p < 0.0001$), med skupinama A in B ni statistično značilnih razlik ($p = 0.739$). Odvisnost SKT od starosti je statistično značilna ($p < 0.0001$), v povprečju se SKT z vsakim letom starosti poveča za 0.96 mm (0.78 mm, 1.14 mm).

Grafičen prikaz napovedi za `model.vzporedne` je na Sliki 10.

```
> plot(Effect(c("starost.50", "skupina"), model.vzporedne), multiline=T, ci.style="bands",
+       key.args=list(x=0.05, y=0.8, corner=c(0,0)), main="", lty=c(1:3))
```


Slika 10: Odvisnost SKT od `starost.50`, napovedi za tri skupine po `model.vzporedne` z intervali zaupanja za povprečne napovedi

Vaja: testiramo ničelne domneve, ki se nanašajo na parne razlike presečišč in na naklon.

$H_0: \beta_1 = \mu_B | starost.50 - \mu_A | starost.50 = 0,$
 $H_0: \beta_2 = \mu_C | starost.50 - \mu_A | starost.50 = 0,$
 $H_0: \beta_2 - \beta_1 = \mu_C | starost.50 - \mu_B | starost.50 = 0,$
 $H_0: \beta_3 = naklon = 0.$

Ker je to model vzporednih premic, prve tri ničelne domneve primerjajo povprečni SKT med dvema skupinama pri poljubni izbrani vrednosti za `starost.50`.

```
> C2<-rbind(c(0, 1, 0, 0), c(0, 0, 1, 0), c(0, -1, 1, 0), c(0, 0, 0, 1))
> colnames(C2)<-c("beta0", "beta1", "beta2", "beta3")
> rownames(C2)<-c("povp B|starost - povp A|starost",
+                 "povp C|starost - povp A|starost",
+                 "povp C|starost - povp B|starost",
+                 "naklon"); C2
```

	beta0	beta1	beta2	beta3
povp B starost - povp A starost	0	1	0	0
povp C starost - povp A starost	0	0	1	0
povp C starost - povp B starost	0	-1	1	0
naklon	0	0	0	1

```
> test.vzporedne.2<-glht(model.vzporedne, linfct=C2)
> summary(test.vzporedne.2)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

Fit: lm(formula = SKT ~ skupina + starost.50, data = tlak)

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
povp B starost - povp A starost == 0	2.66352	2.81389	0.947	0.744
povp C starost - povp A starost == 0	-12.17480	2.59103	-4.699	<1e-04 ***
povp C starost - povp B starost == 0	-14.83831	2.58310	-5.744	<1e-04 ***
naklon == 0	0.95978	0.07169	13.387	<1e-04 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
(Adjusted p values reported -- single-step method)

```
> confint(test.vzporedne.2)
```

Simultaneous Confidence Intervals

Fit: lm(formula = SKT ~ skupina + starost.50, data = tlak)

Quantile = 2.5251

95% family-wise confidence level

Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
povp B starost - povp A starost == 0	2.6635	-4.4418	9.7688
povp C starost - povp A starost == 0	-12.1748	-18.7174	-5.6322
povp C starost - povp B starost == 0	-14.8383	-21.3609	-8.3158
naklon == 0	0.9598	0.7787	1.1408

Interpretacija: pri katerikoli vrednosti spremenljivke `starost.50` v opazovanem intervalu je povprečen SKT v skupini C statistično značilno nižji od povprečnega SKT v skupini A ($p < 0.0001$) in v skupini B ($p < 0.0001$), med skupinama A in B ni statistično značilne razlike ($p = 0.744$). Odvisnost SKT od starosti je statistično značilna ($p < 0.0001$), v povprečju se SKT z vsakim letom poveča za 0.96 mm (0.78 mm, 1.14 mm), v vseh treh skupinah enako.

Vaja: oblikujte matriko primerjav za primer hkratnega testiranja istih ničelnih domnev, če je formula modela enaka $SKT \sim starost.50 + skupina$.

2.2.2 Model z interakcijo

Zanima nas vpliv spremenljivk `skupina` in `starost.50` ter njun medsebojni vpliv na SKT. Z modelom ocenjujemo šest parametrov.

```
> model.razlicne<-lm(SKT~skupina*starost.50, data=tlak)
> # X<-model.matrix(model.razlicne)
> # X[18:21,]
> # X[39:42,]
```

Ničelne domneve, ki se testirajo v povzetku modela, so:

$H_0: \beta_0 = \mu_{A(starost.50=0)} = 0,$
 $H_0: \beta_1 = \mu_{B(starost.50=0)} - \mu_{A(starost.50=0)} = 0,$
 $H_0: \beta_2 = \mu_{C(starost.50=0)} - \mu_{A(starost.50=0)} = 0,$
 $H_0: \beta_3 = naklon_A = 0,$
 $H_0: \beta_4 = naklon_B - naklon_A = 0,$
 $H_0: \beta_5 = naklon_C - naklon_A = 0.$

Popravek p -vrednosti za hkratno testiranje šestih domnev dobimo takole:

```
> test.razlicne<-glht(model.razlicne)
> summary(test.razlicne)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

Fit: `lm(formula = SKT ~ skupina * starost.50, data = tlak)`

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept) == 0	156.92052	2.02772	77.388	<1e-04 ***
skupinaB == 0	2.24975	2.91292	0.772	0.922
skupinaC == 0	-12.37731	2.68078	-4.617	<1e-04 ***
starost.50 == 0	1.03526	0.13512	7.662	<1e-04 ***
skupinaB:starost.50 == 0	-0.13881	0.19416	-0.715	0.942
skupinaC:starost.50 == 0	-0.08594	0.17370	-0.495	0.989

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
 (Adjusted p values reported -- single-step method)

```
> confint(test.razlicne)
```

Simultaneous Confidence Intervals

Fit: `lm(formula = SKT ~ skupina * starost.50, data = tlak)`

Quantile = 2.6315

95% family-wise confidence level

Linear Hypotheses:

	Estimate	lwr	upr
(Intercept) == 0	156.92052	151.58457	162.25648
skupinaB == 0	2.24975	-5.41562	9.91511
skupinaC == 0	-12.37731	-19.43180	-5.32283
starost.50 == 0	1.03526	0.67969	1.39083
skupinaB:starost.50 == 0	-0.13881	-0.64975	0.37213
skupinaC:starost.50 == 0	-0.08594	-0.54303	0.37115

Interpretirajte rezultate.

Primer: želimo preveriti statistično značilnost vseh treh naklonov hkrati.

$H_0: \beta_3 = naklon_A = 0$, $H_0: \beta_4 + \beta_3 = naklon_B = 0$ in $H_0: \beta_5 + \beta_3 = naklon_C = 0$.

```
> nic<-c(0,0,0)
> C3a<-rbind(c(nic, 1, 0, 0), c(nic, 1, 1, 0), c(nic,1, 0, 1))
> rownames(C3a)<-c("naklon_A", "naklon_B", "naklon_C")
> colnames(C3a)<-c("beta0","beta1","beta2","beta3","beta4","beta5"); C3a
```

	beta0	beta1	beta2	beta3	beta4	beta5
naklon_A	0	0	0	1	0	0
naklon_B	0	0	0	1	1	0
naklon_C	0	0	0	1	0	1

```
> test.3a<-glht(model.razlicne, linfct=C3a)
> summary(test.3a)
```

Simultaneous Tests for General Linear Hypotheses

Fit: `lm(formula = SKT ~ skupina * starost.50, data = tlak)`

Linear Hypotheses:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
naklon_A == 0	1.0353	0.1351	7.662	< 1e-08 ***
naklon_B == 0	0.8965	0.1394	6.429	4.32e-08 ***
naklon_C == 0	0.9493	0.1091	8.697	< 1e-08 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
(Adjusted p values reported -- single-step method)

Nakloni v vseh treh skupinah so pozitivni in statistično značilni.

3 VAJE

3.1 model.spol

Na osnovi `model.spol` izračunajte hkratna 95 % intervala zaupanja za povprečni SKT za moške in za povprečni SKT za ženske.

3.2 model.razlicne

Za `model.razlicne` želimo paroma primerjati vsa presečišča in paroma vse naklone ter statistično značilnost naklona referenčne skupine. Testiramo hkrati sedem domnev:

$$\begin{aligned}H_0: \beta_1 &= \mu_{B(starost.50=0)} - \mu_{A(starost.50=0)} = 0, \\H_0: \beta_2 &= \mu_{C(starost.50=0)} - \mu_{A(starost.50=0)} = 0, \\H_0: \beta_2 - \beta_1 &= \mu_{C(starost.50=0)} - \mu_{B(starost.50=0)} = 0, \\H_0: \beta_3 &= naklon_A = 0, \\H_0: \beta_4 &= naklon_B - naklon_A = 0, \\H_0: \beta_5 &= naklon_C - naklon_A = 0, \\H_0: \beta_5 - \beta_4 &= naklon_C - naklon_B = 0.\end{aligned}$$

Napišite ustrezno matriko primerjav in izvedite test ter obrazložite rezultate.

3.3 Pelod

V poskusu so obsevali pelod buč z 8 različnimi odmerki rentgenskega sevanja (100, 200, 300, 350, 400, 500, 600, 700 Gy, *gray* je enota za absorbirano sevanje), v dveh različnih zračnih vlagah (Room humidity, RH, in High Humidity, HH). Za vsako kombinacijo vlage in odmerka sevanja je bilo 9 kapljic, ki so vsebovale pelod buč, torej 9 ponovitev za vsak odmerek sevanja; skupaj je bilo v poskusu 144 kapljic. Izid: kalivost peloda izražena kot delež kalenega peloda v kapljici (to se ugotavlja z mikroskopom). Podatki so v datoteki PELOD.txt in so bili analizirani že v kontekstu uporabe različnih transformacij spremenljivk.

Tokrat nas zanima, kako zračna vlaga (**Vlaga**), odmerek sevanja (**Sevanje**) in njuna interakcija vplivajo na kalivost peloda (**Kalivost**).

- Grafično prikažite podatke.
- Uporabite ustrezno transformacijo za **Kalivost** in analizirajte model.
- Grafično predstavite napovedi modela.
- Obrazložite rezultate.

3.4 Pljučna kapaciteta

V podatkovnem okviru `lungcap` iz paketa `GLMsData` so podatki o pljučni kapaciteti (litri), starosti (dopolnjena leta), telesni višini (inče), spolu in kajenju za vzorec mladostnikov v Bostonu sredi sedemdesetih let (Kahn in Michael, 2005).

- Naredite statistični povzetek za vse spremenljivke v naboru podatkov, spremenljivke smiselno grafično prikažite in na kratko obrazložite. Podatke za telesno višino preračunajte v cm.
- Analizirajte odvisnost pljučne kapacitete od starosti, spola in kajenja. Za izbrani model naredite diagnostiko in ga obrazložite. Grafično prikažite napovedi modela s 95 % intervali zaupanja za povprečno napoved.